

IQTISODIY KO'RSATKICHLARNI TAHLIL QILISHDA AXBOROT TEXNOLOGIYALARIDAN FOYDALANISH ISTIQBOLLARI

A.A.Taniberdiyev

"Information Technologies" Department of Gulistan State
University, Doctor of Philosophy in Pedagogical sciences (PhD)

S.B.Jo'raqulov

Master's student of Gulistan State University "Information
Technologies" department

<https://doi.org/10.5281/zenodo.14333276>

ARTICLE INFO

Received: 29 th November 2024

Accepted: 1st December 2024

Published: 8 th December 2024

KEYWORDS

*iqtisodiyotni raqamlashtirish,
Axborot texnologiyalari, moliyaviy
hisobotlar, iqtisodiy taxlil, moliya,
savdo, xizmat ko'rsatish.*

ABSTRACT

*Ushbu maqolada bugungi kun
iqtisodiyotni raqamlashtirish, bu borada olib
borilayotgan olib borilayotgan tadqiqotlar,
iqtisodiyotning aniq sohasi bo'yicha
kompyuterlashtirish ishlari, iqtisodiy tahlillar, bu
boradagi raqamli ma'lumotlar bilan ishlash
masalalari o'rganilgan.*

Bugungi kunda turli sohalarda bo'lgani kabi iqtisodiyot sohasini ham raqamlashtirish jadal amalga oshirilmoqda. Iqtisodiyotni raqamlashtirish iqtisodiyotning turli sohalarida raqamli texnologiyalarni qo'llash orqali samaradorlikni oshirish, xarajatlarni kamaytirish va yangi imkoniyatlar yaratish jarayonidir. Bu tushuncha iqtisodiyotning barcha tarmoqlariga, shu jumladan sanoat, qishloq xo'jaligi, moliya, savdo, xizmat ko'rsatish va davlat boshqaruviga taalluqli. Raqamlashtirish quyidagilarni o'z ichiga oladi:

1. **Axborot texnologiyalaridan foydalanish:** Masalan, korxonalar moliyaviy hisobotlarni avtomatlashtirish, onlayn savdo platformalarini yaratish yoki ish jarayonlarini optimallashtirish uchun dasturiy ta'minotdan foydalanadi.
2. **Ma'lumotlarni tahlil qilish:** Katta ma'lumotlar (Big Data) texnologiyalari orqali bozorni tahlil qilish, xaridorlar ehtiyojlarini prognoz qilish va samaradorlikni oshirish imkoniyati paydo bo'ladi.
3. **Sun'iy intellekt va avtomatlashtirish:** Sun'iy intellekt yordamida ishlab chiqarish jarayonlarini avtomatlashtirish yoki mijozlarga xizmat ko'rsatish sifatini yaxshilash mumkin.
4. **Blokcheyn va kriptotexnologiyalar:** Moliyaviy operatsiyalarni tezkor, xavfsiz va shaffof qilishda yordam beradi.
5. **Internet orqali bog'lanish (IoT):** Aqlli qurilmalar yordamida resurslarni boshqarish va real vaqtda ma'lumotlarni olish samaradorlikni oshiradi (masalan, aqlli qishloq xo'jaligi yoki logistika tizimlari).

Iqtisodiyotni raqamlashtirish natijasida quyidagi afzalliklarga erishish mumkin:

- Resurslardan samarali foydalanish.
- Ish jarayonlarini tezlashtirish.
- Yangi ish o'rinlarini yaratish va yangi biznes modellari rivojlanishi.

- Davlat xizmatlarini raqamli ko'rinishda taqdim etish orqali fuqarolar uchun qulaylik yaratish.

Iqtisodiyotning yana bir asosiy masalalaridan biri iqtisodiy tahlilni amalga oshirish bo'lib bu jarayonni zamonaviy kompyuter texnologiyalari yordamiga tashkil qilish bugunki kunning asosiy talablaridan biri dir. Iqtisodiy tahlilni kompyuter texnologiyalari yordamida amalga oshirish iqtisodiy ma'lumotlarni yig'ish, saqlash, tahlil qilish va ulardan natijalar chiqarish uchun kompyuter dasturlari, algoritmlar va maxsus texnologiyalardan foydalanishdir. Ushbu jarayon an'anaviy usullarga nisbatan samaradorlikni oshiradi, katta hajmdagi ma'lumotlarni tezkor va aniq tahlil qilish imkonini beradi. Quyida iqtisodiy tahlilda kompyuter texnologiyalari qo'llaniladigan asosiy yo'nalishlar keltirilgan:

1. Ma'lumotlarni yig'ish va boshqarish. Kompyuter texnologiyalari yordamida iqtisodiy ma'lumotlarni to'plash, saqlash va qayta ishlash imkoniyati yaratiladi. Ma'lumotlar bazalari: SQL, Oracle yoki boshqa ma'lumotlar bazasi boshqaruv tizimlari katta hajmdagi iqtisodiy ma'lumotlarni samarali saqlash va ulardan foydalanish imkonini beradi. Onlayn platformalar: So'rovlar, savdo ma'lumotlari yoki bozor statistikalarini to'plash uchun internetdan foydalanish.
2. Ma'lumotlarni tahlil qilish. Kompyuter texnologiyalari iqtisodiy tahlillarni bajarishda murakkab hisob-kitoblarni amalga oshirish va katta hajmdagi ma'lumotlarni tahlil qilishni osonlashtiradi. Elektron jadvallar: Excel va Google Sheets vositalaridan oddiy tahlillar uchun foydalanish. Statistik dasturlar: SPSS, Stata yoki R kabi dasturlar yordamida statistik va regressiya tahlillari o'tkazish. Katta ma'lumotlar tahlili (Big Data): Python va Apache Spark orqali katta hajmdagi iqtisodiy ma'lumotlarni real vaqtda tahlil qilish.
3. Prognozlash va model tuzish. Kompyuter texnologiyalari kelajakdagi iqtisodiy holatlarni taxmin qilish uchun statistik va matematik modellarni yaratishga yordam beradi. Mashina o'qitish algoritmlari. Kelajakdagi bozor trendlarini aniqlash uchun sun'iy intellekt algoritmlarini qo'llash. Simulyatsiya. Arena yoki MATLAB kabi vositalar yordamida turli iqtisodiy stsensariylarni modellashtirish.
4. Vizualizatsiya. Tahlil natijalarini tushunarli shaklda taqdim etish uchun vizual vositalar qo'llaniladi. Grafik vositalar: Tableau, Power BI yoki Python-dagi Matplotlib va Seaborn kutubxonalar yordamida grafiklar yaratish. Dashboardlar: Dinamik boshqaruv panellarini yaratish orqali real vaqtda ma'lumotlar taqdimoti.
5. Avtomatlashtirish. Tahlil jarayonlarini avtomatlashtirish iqtisodiy jarayonlarni samarali boshqarish imkonini beradi. Botlar: Ma'lumot yig'ish va hisobot tayyorlashda botlar va avtomatlashtirilgan dasturlardan foydalanish. ERP tizimlari: Korxona resurslarini boshqarish uchun SAP, 1C kabi dasturiy ta'minotlar.

Tahlil turlarini turkumlash - ularni umumlashtirish va bir tizimga keltirishga, eng muhim tomonlarini aniqlashga hamda ushbu fanning istiqbolda yanada takomillashtirish uchun keng imkoniyat ochib beradi. Tahlilning barcha turlari o'z belgilariga qarab ma'lum guruhlariga umumlashtiriladi. Bunday guruhlashgan belgilarga quyidagilarni kiritish mumkin: tahlilning vazifalari, uni o'tkazish muddati, qabul qilinadigan qarorlarning xarakteri, korxonalar faoliyatini o'rganishning asosiy tomonlari, rezervlarni aniqlash usullari, o'rganiladigan ob'ekt, tahlil qiluvchi sub'ekt, o'rganiladigan hodisalarning ko'lam, axborotlarni qayta ishlash usullari kabilar. Iqtisodiy tahlilning asosiy turlari

1. Xo'jalik faoliyatining joriy (retrospektiv) tahlili.
2. Tezkor tahlil.
3. Istiqbol tahlili.

4. Moliya-iqtisodiy tahlil.
5. Texnik-iqtisodiy tahlil.
6. Taqqoslama (korxonalararo) tahlil.
7. Funktsional - qiymat tahlili.

Korxonalarning amaliy faoliyatida asosan joriy tahlil o'tkazish usuli to'la ishlab chiqilgan. Joriy tahlil korxonalarning xo'jalik faoliyatini tahlil qilishda rasmiy jihatdan qabul qilingan hisobotga tayangan holda ularning oylik, kvartallik, yillik va qator yillar tahlil qilinadi. Joriy tahlilning asosiy vazifasi xo'jalik faoliyatida erishilgan pirovard natijalarga ob'ektiv baho berish, foydalanilmagan ichki xo'jalik rezervlarini kompleks tarzda aniqlash va ularni kelgusida ishlab chiqarish samaradorligini oshirishga jalb etish hisoblanadi.

Tezkor tahlil boshqaruv tizimida boshqaruv xodimlarining taxminan 50 foiz ish vaqtini egallaydi. Amalda esa uning umumiy bajariladigan tahliliy ishlarda tutgan salmog'i 10 foizni tashkil etadi. Tezkor tahlil joriy tahlildan farqli o'laroq u asosan boshlang'ich ma'lumotlarga asoslanadi.

Tezkor tahlil o'z ichiga quyidagilarni oladi: -korxonaning asosiy miqdor va sifat ko'rsatkichlari bo'yicha hamda uning bo'linmalari smenada, sutkada, besh kunlikda va dekadalarda chetga chiqishini aniqlash; -me'yordan chiqishga ta'sir qiluvchi omillarni aniqlash; -kamchiliklarga yo'l qo'ygan javobgar shaxslarni aniqlash; -salbiy omillarni bartaraf qilish uchun tadbirlar ishlab chiqish; -ko'rsatilgan vaqtda erishilgan natijalarni yakunlash va «tor» joy va ilg'or bo'g'inlarni aniqlash.

Istiqbol tahlili, deganda xo'jalik yurituvchi sub'ektning kelgusi faoliyatini oldindan o'rganish, bo'ladigan jarayonlarni oldindan belgilash maqsadida amalga oshiriladigan tahlil tushuniladi. Masalan, xo'jalik yurituvchi sub'ekt biznes-rejani tuzish uchun o'z faoliyatini nima bilan yakunlashi to'g'risida aniq tushuncha va ko'rsatkichlarga ega bo'lishi kerak. Bu esa istiqbol tahlili orqali amalga oshiriladi. Hozirgi paytda uni loyiha tahlili, ham deb atamoqdalar.

Moliya-iqtisodiy tahlil. Ushbu tahlilning mohiyati umumiy qiymat ko'rsatkichlar tizimini o'rganish va korxonalarning moliyaviy faoliyati natijalarini tahlil qilish bilan ifodalanadi. Umumlashgan qiymat ko'rsatkichlariga quyidagilar kiradi: sotish bo'yicha rejaning shartnoma majburiyatini ado etgan holda bajarilishi, tovar mahsuloti, bir ishlovchiga to'g'ri keladigan yillik ish unumi, mahsulot tannarxi, foyda va shu kabilar.

Texnika-iqtisodiy tahlil 3 yo'nalishda olib boriladi: 1. Ishlab chiqarishning texnik darajasini tahlil qilish; 2. Ishlab chiqarishni tashkil qilish, mehnat va boshqaruvni tahlil qilish; 3. Ishlab chiqarilgan mahsulotning texnik darajasini tahlil qilish.

Taqqoslash - bu iqtisodiy tahlilning eng ko'p qo'llaniladigan usulidir. Taqqoslama tahlilning 2 asosiy turi mavjud: ichki korxona tahlili, ya'ni tahlilning ob'ekti sifatida shu korxonaga taalluqli xo'jalik jarayoni o'rganiladi; korxonalararo, qachonki bir qator korxonalarning xo'jalik faoliyati tahlil qilinib, tarmoqdagi ilg'or tajriba o'rganiladi.

Funktsional - qiymat tahlili. Mahsulot tannarxini kamaytirish borasida keraksiz va ortiqcha xarajatlarni minimal darajaga keltirish mahsulot ishlab chiqarishni loyihalashtirish va uni ishlab chiqarish chog'ida har tomonlama hisobga olish kerak. Bu masalani ijobiy hal qilishda funktsional -qiymat tahlili asqotadi.

Ushbu mavzuni o'rganish natijasida iqtisodiy tahlilning turlarini turkumlash, ularni umumlashtirish va bir tizimga keltirish hamda ushbu sohaning istiqbolda yanada takomillashtirish yo'llarini hususan retrospektiv (joriy), tezkor, istiqbol, moliya iqtisodiy, texnik iqtisodiy, taqqoslama va funktsional qiymat tahlilini o'tkazish usullarini, iqtisodiy tahlilda qo'llaniladigan asosiy iqtisodiy ko'rsatkichlarni axborot manbalarini, qo'llaniladigan

ma'lumotlar manbalarining to'g'riligini tekshirish usullarini, ma'lumotlardan tashqi va ichki foydalanuvchilariga qanday maqsad uchun kerakligini, tahlil natijalari qanday rasmiylashtirish kabilar o'rganildi.

Adabiyotlar.

1. Fundamentals of compilation of electronic tasks for students to test and strengthen their knowledge of database(Article). Toshtemirov, D., Muminov, B., Saidov, J. International Journal of Scientific and Technology Research. Volume 9, Issue 4, April 2020, Pages 3226-3228. <https://www.ijstr.org/paper-references.php?ref=IJSTR-0120-29952>
2. Qilichev, S., & Taniberdiyev, A. (2023). TA'LIM SIFATINI OSHIRISHDA VIRTUAL TEXNOLOGIYALAR O 'RNI VA AHAMIYATI. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 158-161.
3. Abduraximov, D., Taniberdiyev, A., Monasipova, R., & Ismatillayev, A. (2023). INCREASING THE EFFICIENCY OF ORGANIZING LESSONS. Modern Science and Research, 2(5), 1171-1175.
4. Taniberdiyev, A. A., & Jo'raqulov, S. B. (2024). DATA PRE-PROCESSING MECHANISM FOR ANALYSIS OF ECONOMIC INDICATORS. IMRAS, 7(11), 62-65.
5. Taniberdiyev, A. A., & Saidova, S. F. (2024). SOCIAL NETWORK TEXT CLASSIFICATION ALGORITHM AND SOFTWARE TOOL. IMRAS, 7(11), 66-68.
6. Taniberdiyev, A., Nurullayev, M., & Ochilov, J. (2023). TALABALARNING O 'QUV MASHG 'ULOTLARINI O 'ZLASHTIRISHDA ZAMONAVIY YONDASHISH MUAMMOLARI. Евразийский журнал технологий и инноваций, 1(5 Part 2), 167-171.
7. Djurayev, M., Husenov, J., & Qurbonova, C. (2024). GEOGRAFIYA DARSLARIDA ZAMONAVIY O 'YIN TEXNOLOGIYALAR. Журнал академических исследований нового Узбекистана, 1(5), 67-70.
8. Djurayev, M., Qurbonova, C., & Husenov, J. (2024). GEOGRAFIYA FANINING MAKTABLARDA O 'TILISH SIFATI. Журнал академических исследований нового Узбекистана, 1(5), 71-73.
9. Musayeva, S. I. (2024). ADVANTAGES AND DISADVANTAGES OF INTERACTIVE METHODS INTRODUCING THE CLT (COMMUNICATIVE LANGUAGE TEACHING) APPROACH. World Scientific Research Journal, 32(1), 217-219.
10. Musayeva, S. I., & Mengliyeva, S. S. (2022). Kursantlarning madaniyatlararo rivojlantirish.
11. Наримова, Г. А., Сиддикова, Н., & Саматова, Г. (2015). Различные подходы в преподавании иностранного языка студентам в неязыковых вузах. Научный альманах, (11-2), 292-296.
12. Shaimova, G. A., Shavkieva, D., & Abdukadyrova, N. (2014). The Importance of WebQuest Technologies in Formation of the Professional Speech in Future Specialists. In Young Scientist USA (pp. 160-162).